

MÀRIUS SERRA

21 Març 2017

Màrius Serra (Barcelona, 1963) és escriptor. Les seves creacions giren al voltant de la literatura, la comunicació i el joc. Ha publicat més de nou mil mots encrucats, quatre milers llargs d'articles, catorze llibres de narrativa i set de ludològística. Les seves obres han estat traduïdes al castellà, l'italià, el romanès, el coreà i, parcialment, a l'alemany i l'anglès. La seva obra literària ha estat guardonada amb els premis Ciutat de Barcelona, Serra d'Or, Lletra d'Or, Octavi Pellissa, FEC, Ramon Llull i Sant Jordi. Entre les seves obres destaquen *Mon oncle*, *La vida normal*, *Verbàlia*, *Farsa o Quiet*, entre d'altres i, més recentment, *L'arca de Babel*, adreçat al públic infantil, *Plans de futur i Res no és perfecte a Hawaii*. Acaba de publicar *D'on trec el temps* (Empúries). Ha traduït al català obres d'Edmund White, Tom Sharpe, Groucho Marx, Jayne Anne Phillips, Matthew Kneale, Joe Brainard, Tom Stoppard i Steven Berkoff. Va rebre el XVI Premi de la Crítica Teatral de Barcelona 2006-2007 per la seva traducció d'*Arcàdia*, de Tom Stoppard, representada al TNC. Col·labora a *La Vanguardia*, TV3 i Catalunya Ràdio.

Harry Mathews va morir el propassat 25 de gener (de 2017), pocs dies abans de fer 87 anys. Era un escriptor discret. Novaïorqués, fill d'un gran arquitecte del Manhattan emergent, emigrant com tants d'altres per culpa d'un tal McCarthy, resident fugaç a la Mallorca de Graves i finalment afrancesat. Arribà a Mallorca amb el lul·lista Anthony Bonner però només s'hi quedà dos anys. La francofonia aviat el va estirar cap al París de l'Oulipo. Georges Perec és una peça fonamental en la carrera literària de Mathews. Després de 25 refusos editorials, Perec va avalar la seva primera obra *The sinking of the Odradek Stadium* i la va traduir al francès. Mathews, al seu torn, va traduir diverses obres de Perec a l'anglès i va encapçalar la difusió dels postulats de l'Oulipo en l'àmbit anglosaxó.

A finals dels vuitanta vaig descobrir *The dialect of the tribe*, un relat extraordinari sobre l'exercici de la traducció. Mathews l'havia escrit a finals dels setanta i el dedicava a Perec. M'hi vaig obsedir tant que vaig decidir traduir-lo. Poc després, vaig aconseguir contactar amb ell a través d'un proveïdor de correu electrònic previ al World Wide Web que es deia Compuserve. Les nostres adreces eren llargs números, com telèfons, però en comptes de portar prefix duïen sufix. Vam establir un joc paral·lel al de la narració, també entre traductor i autor. Ell vivia a prop de Grenoble, però un d'aquells incipients correus electrònics que intercanviàvem mig emocionats el va escriure des d'un pis desmoltat de Nova York, amb l'ordinador al terra. Acabava de buidar el pis on havien viscut els seus pares, ja difunts, i no es va poder estar de descriure'm minuciosament les circumstàncies d'escriptura ni de confessar-me l'estranyesa que sentia. Cal dir que a finals dels vuitanta enviar i rebre correus electrònics comportava un grau d'excepcionalitat que avui costa d'imaginar. Finalment, vam enviar la traducció al seu amic Anthony Bonner perquè en revisés la versió catalana (estava molt escamnat per una traducció d'una obra seva al castellà) i em va dir que endavant. *El dialecte de la tribu* va sortir publicat al primer número de la revista-objecte *Cave Canis* (rardor de 1995) dirigida per Vicenç Altaïó. Dins de la capsa, a banda d'un full volant de presentació amb un *Manifest contra el Populisme Pervers* que admet lectures molt actuals, la traducció catalana de la narració de Mathews anava acompanyada per: una lletra d'Enric Satué, el mitjà d'Antoni Tàpies, fragments de Miquel Bauçà, epigrames de Marcial traduïts per Albert Mestres i il·lustrats per Zush, un text de Pessoa traduït per Joaquim Sala-Sanahuja i altres peces artístiques del grup Xin Kedu, Perejaume i Alfredo Jaar. El vaig acompanyar per una introducció sentenciosa que em plau reproduir aquí:

HARRY MATHEWS fugia fa quaranta anys del macarthisme.

Arribà a Mallorca en 1954, acompanyat d'un tal Anthony Bonner.

Bonner s'hi quedà i ha esdevingut un dels lul·lians mallorquins més il·lustres.

Mathews abandonà l'illa en 1956 i acabà topant amb els membres de l'Oulipo a París.

El pare de la concepció combinatoria de la literatura que desenvolupa l'Oulipo és Ramon Llull.

«El dialecte de la tribu» és un text editat a Providence en 1980 (dins *Country cooking and other stories*) que Mathews dedicà a Georges Perec.

Perec avalà *El naufrag de l'estadi Odradek*, la primera obra de Mathews, després de 25 refusos editorials.

Mathews esdevingué el traductor més sistemàtic de Perec a l'anglès.

Perec esdevingué el traductor més sistemàtic de Mathews al francès.

Hi havia una versió prèvia d'«El dialecte de la tribu» anomenada «Abanika, tradïdore?».

Marié Chaix l'havia traduïda al francès en un exemplar de *L'Arc* dedicat a Perec en 1979.

Fins ara, res en català de Mathews, i només *Cigarrilles* (Circe, 1990) en espanyol.

També «Cocina regional de Francia Central» (gener de 1994) al catàleg de l'exposició de Miquel Barceló a la Salaeria Soledad Lorenzo de Madrid, en traducció de Deborah Bonner.

Aquest traductor ha viscut el seu nuselek com un traspàs d'abanika. Allà on deia Perec dic Harry Mathews. La tribu dels parlants de pagolak potser no és tan llunyana.

Nuselek ka namele nanmana nataman nanasiluvo narakaviri. L'al·literació enartadora de la *na* inicial subverteix la iniciació dels homes joves i decanta el ritu vers les madones.

El nanmana general podria traslladar la tribu a un país carrollià on manés un nan. Potser Lii-liput de Dait. Tal vegada Lii-liput de Mar.

«Kalo gap, pagolak» ens acosta al mite de la Torre de Babel. És el pagolak la llengua primigènica?

Màrius Serra

El dialecte de la tribu

Gràcies per la carta. Em plau que em proposis de participar en el Festschrift que se celebra en el teu honor. Mai no he dubtat que les meves traduccions de la teva obra fan un bon servei a les nostres dues cultures, però m'afalga pensar que consideres dignes d'exposició els meus punts de vista teòrics sobre la traducció. Em plaurà molt de participar en el teu merescut homenatge, no només pel privilegi de col·laborar en una empresa tan distingida, sinó perquè crec sincerament que el tema que m'has assignat és vital. Com més gran em faig —com més fa que escric—, més fermament convençut estic que la traducció és una mostra intensa de l'anhel transformador que alimenta qualsevol acte generador d'aquest do humà suprem que és el discurs. Naturalment, no vull dir que la traducció —com a mínim no pas tal com jo la practico— sigui superior a cap altra mena d'escriptura. Ben al contrari: és la seva modestia el que la fa tan útil. Però encara que en substància difereixi enormement de l'escriptura veritadera (com ara la teva), només es tracta d'una diferència de grau. De fet, si considerem que l'escriptura veritadera ja és una mena de traducció, el text de partida seria infinitament complex: ni més ni menys que l'univers.

Per una felix coincidència—només una ment més simple que les nostres ho anomenaria *casualitat*—, mentre tu escrivies la carta jo em trobava immers en un treball d'ampliació radical dels meus coneixements sobre la traducció, en una direcció tan apropiada com imprevista.

Havia tornat a la Universitat de Fitchwinder a fer una estada de deu dies per prosseguir les meves recerques sobre la controvèrsia bactriana. La nostra estimada senyoreta Maxine Moon, que encara n'és la bibliotecària, em va fer descobrir un text insòlit i ja no vaig fer altra cosa durant la resta de la meua estada. El text no era en bactrià, ni tampoc sobre Bactria. De fet, va aconseguir treure'm els bactrians del cap. Era un text en pagolak, la parla d'una petita tribu del nord de Nova Guinea, i havia estat transcrit en un article que un tal Ernest Botherby (benet sial) havia publicat en una revista antropològica australiana. El títol —tal vegada del mateix doctor Botherby— era *Kalo Gap Pagolak*, que vol dir «transformació màgica del pagolak». La senyoreta Moon «va pensar que m'interessaria», i no s'equivocava. El text, va dir-me, era una descripció del mètode que empraven els parlants de pagolak per traduir la seva parla als dialectes de les tribus veïnes. I més remarcable d'aquest mètode era que produïa traduccions que els oïdors forasters podien entendre i acceptar, però alhora els n'ocultava el significat original.

Suposo que t'en faràs el càrrec. Després de sentir una cosa així, ja em va ser del tot impossible no voler-ne saber més. Què podia ser més paradoxal que traduir reeixidament un text sense revelar-ne el significat? Què podia ser més rellevant? (Hi ha res més paradoxal que l'acte de la traducció?) L'astuta senyoreta Moon m'havia ben enxampat. I encara em va estimular més la curiositat en informar-me que el pagolak era teòricament simple. Va dir que en podria dominar les estructures en molt poc temps i, per acabar d'incitar-me a estudiar-lo, em va proporcionar dos diccionaris de pagolak, l'un en anglès i l'altre en neerlandès.

La senyoreta Moon no mentia. La llengua és, com veuràs, força accessible. Hi vaig treballar moltes hores. En una setmana vaig progressar prou per sentir-me capaç d'escriure una versió en anglès de *Kalo Gap Pagolak*. (Cal que et digui que tu n'hauries estat el primer beneficiari?) Però les llengües van més enllà dels seus mecanismes, i hi havia alguna cosa inherent a l'expressió del pagolak que m'impedia traduir-la fins i tot de forma matussera.

(Els diccionaris resultaven inútils. Havien estat compilats per comerciants i tenien només una utilitat arbitrària, mercantil. El problema, en qualsevol cas, no raia en les paraules concretes.)

El text era una declaració oral de l'*abanika* o «caplletrat en cap» de la tribu. Quan el vaig conèixer millor un dubte em va assaltar. Com era que el doctor Botherby no adjuntava en el seu article una traducció a l'anglès del text? Havia fet tota la resta de la feina de manera molt escrupolosa. Els seus comentaris anaven farcits d'informació útil i es veia que havia transcrit molt acuradament els mots del parlant. Que potser havia topat, ell també, amb algun obstacle a l'hora de traslladar el text a l'anglès? Com més entenia *Kalo Gap Pagolak*, més em convenia que el doctor Botherby, com jo mateix, no havia tingut cap altra opció que reproduir

Integra la declaració de l'abanika. Després de tot, a qui podia sorprendre que una llengua es resistís als procediments ordinaris de traducció quan era capaç de generar-ne d'altres tan extraordinaris? Podia existir res més extraordinari que un mètode susceptible de deixar entendre les paraules als forasters sense que aquestes revelessin el seu sentit? És veritat que l'abanika vindicava el poder de controlar aquest mètode, però jo començava a adonar-me que tot plegat era una mica absurd. Perquè no només els que eren com l'abanika tenien aquest poder, sinó tots els membres de la tribu. El mètode no depenia de cap decisió individual; era una part integral de la llengua. Cap parlant del pagolak podia defugir-lo. Cap estudiós del pagolak podia eludir-lo. En qüestió de dies em vaig trobar del tot capacitat per entendre què deia l'abanika i del tot incapacitat per repetir-ho en altres termes, ni en anglès, ni en francès... ni en bacrà mitjà. En realitat, la declaració de l'abanika era exactament el procés de transformació de la llengua que jo esperava que explicaria. No pas una descripció del procés, sinó el procés mateix. I com es pot traduir, un procés? Caldria reproduir no només les paraules sinó els espais que les separen. Com fotografiar l'aire invisible que es remou sota unes ales en ple vol. Impossible. Tot el que es pot fer és descriure, suggerir, enregistrar impressions i efectes. Justament el que havia fet el doctor Botherby per als seus col·legues antropòlegs. També és el millor que ara et puc oferir.

Des de la primera a l'última, les paraules de l'abanika versen sobre els mètodes de produir el *kalo gap*, el «canvi màgic», la redirecció de la llengua a les oïdes forasteres d'una manera que alhora confereix claredat i supremeix l'habitual *raison d'être* de la traducció: la comunicació de continguts substantius. Tu i jo podem saber que una comunicació d'aquesta mena en el millor dels casos és hipotètica, tal vegada impossible; que la traducció, precisament, pot exorcitzar la il·lusió fal·laç que el contingut substantiu existeix. Però, què va impulsar una remota tribu de Nova Guinea a descobrir una cosa així? Per què?

Les meves preguntes són retòriques: l'abanika parlava només de coms, no de perquè. Permet-me que et posi al corrent d'alguns dels seus termes. La transformació hermètica que articula va associada al mot *nalaman*. Més exactament, el *nalaman* és el resultat final de la transformació, mentre que els mitjans per assolir-la s'anomenen *namele*. Com pots veure, o millor sentir, si *namele* ha d'esdevenir *nalaman* cal que es produeixi una redistribució de fonemes. Aquí tens una primera demostració de la «màgia del canvi» en una de les seves formes més simples. Les paraules que representen aquests canvis (*kalo gap*) algunes vegades impliquen *namele* i d'altres *nalaman*, segons si s'invoca els mitjans o la fi.

Ara bé, tot i que el *kalo gap* és inherent a l'acte de parlar pagolak, cal aprendre a tenir-ne consciència. Els joves mascles de la tribu són alligats en aquesta consciència durant el període d'iniciació a l'edat viril o *nuselek*. El doctor Botherly, que es va sotmetre al ritu d'iniciació (*nammana*) per ser-ne testimoni i documentar-lo, diu que el dolor i la privació fan molt receptius els iniciats, de manera que arriben a dominar el *namele* amb molta celeritat. El nucli central de la instrucció (*afanu*) és *sitokap utu sisi*. Aquesta frase deixa una impressió, aproximadament, de «reinstal·lar els mots en (els seus mateixos) ous»: d'una manera molt oportuna, després que els joves deixen enrere l'*afanu* a través del *sitokap utu sisi* i assolixen el *nuselek* amb els seus privilegis concomitants *ton wusi* i *aban metse*, afirmen que trenquen amb la infantesa (o millor, «la infància») igual com les gavines trenquen els ous que les enclouen (*utopani inul ekasese nuselek ne sami sisinam*). Déu meu, tampoc no és que «signifiqui» això, però... ¿tal vegada pots intuir com tokkele (no els mots sinó aquells mots) tornen al seu *sisi* per emergir de nou en formes inesperades i irrecognoscibles? *Sitokap utu sisi* —i això no pot sorprendre ningú que coneixi mínimament els antics misteris, la càbala o la lingüística moderna— *sitokap utu sisi* requereix *sutu* (no se'n diria mort; potser morent, el morent...) , *narakaviri* (com el foc, com roent, foc roent) i *kot* (no només m—a, sinó vida que brota tumultuosament dels excrements tropicals o alguna cosa per l'estil). La clau és el *narakaviri*. Això l'abanika ho deixa estrepitosament clar en cridar una vegada i una altra *nuselek ka namele nanmana nalaman nanasiluvo narakaviri*. Òbviament, la frase implica un calembour màgic basat en l'ai-literació enardadora de la *na* inicial, un joc de paraules que identifica la iniciació dels homes joves (*nammana*) amb la transformació de la llengua a què s'estan sotmetent (*namele*). *Narakaviri ne se eleman* torna a indicar el paper primordial del foc-essent-roent, tot i que *sutu* i *kot* mai no s'obliden. (Exemples: *umanisi suta kalasaviri nekkolim* i *tuku kot, kot kotavan*.) Però el moment del *narakaviri* és suprem. Especialment per a nosaltres, tu i jo, l'escriptor i el traductor. *Nusu tese alukan*, podríem dir (però ells no ho diuen, no pas en ple *nalaman*, perquè *alukan* és una paraula estrangera, que significa «ora»).

En arribar aquí, estimat col·lega i company, et prego que observis amb deteniment dos breus passatges en pagolak. Tots dos parlen del *narakaviri*, el moment crític del *namele*. El primer representa la via d'ascens per arribar-hi (*pakanu*), i el segon el camí de descens (*plot*). Pots penetrar en aquests passatges. El que et proposo no és raonable ni tampoc irracional. Penetra en aquests dos passatges. No et cal saber res més. La teva consciència és suficient per a la tasca. De fet, «és» la tasca, i com totes les que es duen a terme de forma correcta, porta a la revelació. Mou-te (tal com jo ho vaig fer) del primer passatge al darrer. Arriba a la metamorfosi corporal que aquest moviment inspira i hauràs fet el gran salt endavant en el teu *afanu*. Llavors caminarem a la llum del *nuselek* plegats.

Has de carregar-te d'atenció. Has de tenir la ment absolutament desperta. Més que això: has d'augmentar-la al màxim per aconseguir un estat òptim de completa accessibilitat, una maduresa com de morent, davant d'un propòsit vast però encara desconegut. No pensis; no t'amoïnis. Sigues i prou!

El primer, *pakanu*:

Amak esodupelu mukesa dap alemok use dup ulemaka. (Repeteix-lo tres vegades.)

El darrer, *plot*:

Amak esodupelu moke sadapalemuk use dup olemaka. (Ídem.)

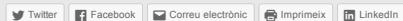
Pistes útils: no et capriquis amb *amak* —és un *lan* convencional d'encapçalament—, ni tampoc amb *dap*: assenyala que una expressió és gairebé *nalaman*. *Mukesa dap alemok* inclou, en un context polisèmic, el proverbi «Boca de dona, tot hi ressona», mentre *moke sadapalemuk* es refereix, entre d'altres coses, a una cançó popular en la qual «l'impetuós (marit) es retira-de-la-vagina». (Es creu que les dones creen *namele* de forma natural, amb la llengua; però, com ja et deus imaginar, no en tenen cap domini, cap poder de *nalaman*.) D'una manera similar, mentre *use ulemaka* implica «remar el vell camp», *use olemaka* mena a «posar el foc (p. ex. cuinar) peix fresc».

Torna als passatges una altra vegada. ¿En copses la bellesa? ¿T'adones com el *narakaviri* acoloreix brillantment l'albada? Més lluent que qualsevol *ulemaka*! I com de brillant i clar deu ser que el *namele* mai no és explicat ni el *nalaman* comprès! Escolta això: *awa nuselek kot tak nalaman namele Pagolak!* Et prometo que robaré el llibre de la biblioteca i te'l regalaré. A prendre pel cul la senyoreta Moon, que no me'l deixa fotocopiar. Ho faré per tu. Què no faria, per tu? I fins i tot abans no coneixis la totalitat de les paraules, tu —*abanika* tu mateix, *abanika esolunava*— podràs compartir la meua *tunaga* (joia-quant-esdevé-joia), el meu absolut *nasavuloniputtupinoluvasan*, mentre neixen els mots, quan *alemok* dona a llum el *tupinohi* que algun dia esdevindrà el *nuselek*. Un *alukan* així de vint-i-un quirats per als teus *namele* i *nalaman* —mots dins de mots, bocins esparsos ressuscitats en la plenitud de la recreació sense obstacles! Et prometo que em posaré a treballar en la penòncia per al teu Festschrift tan aviat com enllesteixi aquesta carta i la dipositi a la bústia. Mentrestant, *nasavuloniputtupinoluvasan!* I permet-me en aquesta ocasió privada afegir *umes quantes paraules finals, extrems de la plenitud de la meua ment i del meu cor amb admiració, amb devoció, amb amor*.

Amak kalo gap eleman nama la n'kat tokkele sunawa setan amnan umanisi sutu pakotisovulisanan unafat up lenumo kona kafe avanu lo se akina ba nasavuloniputtupinoluvasan (!!) abanika esolunava efaka nok omunel put afanu nanasiluvo sitokap utu sisi namu nanmana tes awa nuselek kot tak nalaman namele Pagolak kama.

Traduït per Màrius Serra
Fotografia de l'autor: Berta González Doria

Comparteix això:

Relacionats

Màrius Serra
A "L'inedít"

Xènia Bussé
A "El trobat"

Mercè Ibarz
A "L'inedít"

Categoria : El recuperat

Etiquetes : Harry Mathews, Màrius Serra

← Yaiza Berrocal

Jaume Barrull →